

RESTITUIRI

APRIORISMUL PRAGMATIC

CONTRIBUȚIUNI LA PSICO-BIOLOGIA GÂNDIRII

de

EUGENIU SPERANTIA

1922

Tipografia și Librăria Românească Societate pe acțiuni
Oradea-Mare

PARTEA DOUA

CAPITOLUL V

Genetica rațiunii

§ 94. Am redat în § 27 din introducere o scurtă privire asupra diverselor moduri ale activității motrice și formulele lor, în paralelă cu diversele moduri ale activității mintale.

În formula a treia: $C_2 (C_0) - R_2$ avem aface cu primul mod de activitate practică propriu zisă (v. § 22).

Individul, înainte de a trece la fapt se călăuzește de un „concept” de un act de gândire, „asociindu-i” acestuia actul, reacțiunea, Astfel el începe a lua cunoștință singur de relațiunile sale și se învață (dacă se poate întrebuița termenul acesta cu un atare sens) să „asocieze” două concepte pe baza *producerii* lor reciproce: *C* produce pe *R*.

De fapt, pentru individul ce a pășit în stadiul al patrulea, aceste două elemente de gândire se și produc chiar, reciproc: adică, nu numai faptul extern *C* produce faptul extern *R*, – ci conceptul *C* produce conceptul *R* și chiar din legătura de concepte individul deduce legătura dintre faptele externe.

Odată ce punerea în raport a conceptului *C* cu conceptul *R*, devine pentru individ o acțiune mintală posibilă, diverse alte varietăți ale acestei puneri în raport devin și ele posibile.

Dar o judecată nu e o simplă asociație, ci e o *sinteză* (din anumite puncte de vedere) a unei serii de două sau mai multe concepte, și aceasta face că, deși [58] ca fenomen psihologic actul $C_0 - R_0$ derivă din *transformarea* (§ 46) conceptului C_0 în conceptul R_0 , totuși, judecățile nu sunt toate judecăți de devenire.

§ 95. A judeca este a constata un fapt mintal și anume faptul că niște concepte se găsesc și se produc într’o anumită relație.

Însă a constată un fapt mintal e: a face introspecțiune, deaceea orice judecată e un act introspectiv: individul constată că, în mintea sa, C_0 s'a pus în raport cu R_0 și astfel sintetizează într'o singură privire lăuntrică cele două lucruri psihice, C și R , cu raportul lor cu tot.

Se poate prea bine – și faptul chiar astfel se petrece ca, multă vreme individul să vadă în raportul $C - R$ un raport real și nu mintal: în conceptele sale să creadă că vede chiar lucrurile lumii transcendente, iar în raporturile lor fapte sau stări numenale, străine de eul și de persoana sa.

Dar „iluzia realistă” a individului nu răpește judecăților sale nimic din caracterul introspectiv. Individul, tot în propria sa minte trebuie să caute și să pună în mișcare conceptele și în urmă să constate că'n mintea să acele concepte sunt puse într'un raport oarecare.

§ 96. Cu faza a patra se începe întrebuițarea introspecțiunii întru călăuzirea actului de adaptare externă – deci se marchează sub forma cea mai simplă începutul raționabilității.

În cel mai simplu mod de acțiune corespunzător acestei formule, între excitare și reacțiune se interpune raportul dintre reprezentarea excitației și reprezentarea unui act motrice (anticipând cu ea: reacțiunea).

Avem a face deci cu o reacțiune care se servește de raportul dintre două concepte.

§ 97. Individul care, întru ajungerea unui țel, se servește de un *obiect*, realizează un act de tipul formulei V. [59]

De exemplu: în mintea rudimentară a unui urs trebuie să existe raportul causal, deci raportul de devenire, între reprezentarea aruncării unei pietre și gândul nimicirii inamicului.

Însemnăm cu I imaginea inamicului

„p imaginea pietrei

„P imaginea pietrei aruncate

„→ producerea succesiunii psihice (transformării)

Însemnăm cu R conceptul reacțiunii finale

„r reacțiunea motrice, ea însăși.

Seria actelor mintale în suszisa împrejurare ar fi:

Întâi, excitare: I.

În vederea reacțiunii, individul ezită, „deliberează”.

Deci, după modul în care însemnăm în formulă actele, psihice – avem de deschis paranteza.

Grație unor împrejurări mai mult ori mai puțin fortuite, fie printr'o nouă percepțiune, fie printr'o habitudine mintală, se produce evocarea p – care se integrează ca P . Conceptul P a fost, presupunem, adeseori pus în raport cu R . Judecata $P \rightarrow R$ (aruncarea pietrii produce moartea individului) e de fapt o sinteză mintală, e un concept de gr. II, care ar putea fi exprimată global: „piatra – aruncată – ucigătoare”.

Acest raport-concept e totalitatea muncii mintale care constituie deliberarea, rudimentară și care se interpune în paranteză între imaginea inamicului – (stimulentul activității), și imaginea reacțiunii.

Soluția fiind mintal proiectată, paranteza virtualului se închide și individul trece la realizarea motrice r .

Mai scurt, activitatea animalului ar putea fi reprezentată prin formula:

$$I \rightarrow (P \rightarrow R) \rightarrow r$$

ceea ce revine la

$$C_m - (C_0 - R_0) - R_m \quad [60]$$

§ 98. Remarcări.

Obiectul real, în sine, face parte integrantă din însuși actul material, motrice; el e global cuprins între mijloacele materiale ale actului și constituie un fel de prelungire a corpului, a organelor individului, fără o precisă soluție de continuitate. Unghia, ultimele pelicule epidermice, nu mai sunt părți vii ale individului dar nici cu totul străine: sunt prelungiri de părți vii. Dacă instrumentul, în sens strict, e un corp material utilizat ca mijloc pentru realizarea unui scop, atunci brațul deci mușchii, deci chiar nervii sunt instrumente. Făcând această înglobare nu mai putem distinge lămurit corpul propriu de corpul „străin”, dar s’ar părea că nici nu mai putem atunci să deosebim o fază a activității indirecte (instrumentale) de o fază a activității directe.

Totuși, mintal, rămâne o deosebire între aceste două feluri de activitate: este o activitate a individului care se servește intenționat de cunoștința proprietăților unui concept distinct, după cum este și o activitate a celui ce nu se servește decât de sine însuși – fără a poseda necesarmente cunoștințe despre proprietățile părților de corp de cari se servește.

Adevăratul *instrument* e conceptual, nu e material.

Individul lucrează mintal cu conceptul, nu cu obiectul însuși – iar fără conceptul lucrului activitatea n’ar fi „practică” ci reflexă.

În vorbirea curentă, piatra se denumește, în cazul de mai sus: „instrument”. Dar instrument, cu adevărat, pentru gândirea individului nu e conceptul de „piatră” el singur ci sinteza mintală: „ $P - R$ ” a pietrei cu întrebuințarea ei. Într’adevăr, semnele P și R reprezentau fiecare câte o idee, una (P): piatra aruncată. Alta (R), inamicul înlăturat. Însă termenul $P - R$ simboliza de fapt un singur act de gândire: „prin aruncarea pietrii, – inamicul nimic”. Acest act de gândire se poate însemna [61] printr’un semn deosebit W , ca reprezentând o sinteză deosebită de P și de R .

După cum mișcărilor, actele motrice se succedă derivându-se unele din altele¹ deasemeni, în curentul conștiinței, aceste acte mintale se succedă și derivă unul din altul:

¹ Într’o serie de acte obicinuite: A) brațul duce alimentul la gură mișcându-se mai întâi singur – apoi B) atitudinea generală a corpului se modifică prin intrarea în scenă a mișcărilor bucale, – în urmă C) mișcărilor bucale rămân, să constituie singure atitudinea. Avem succesiunea $A \rightarrow B \rightarrow C$.

$$P \rightarrow W \rightarrow R$$

prin integrarea lui P în W și prin simplificarea lui W în R.

§ 99. Progresul mental ce urmează imediat activității practice instrumentate constă – după modelul acesteia – într’o activitate mentală instrumentală. Aci, acelaș, proces mental care în precedentă era închis între o excitare trupească și o reacțiune de aceeași natură, – va fi închis între un stimul psihic și o reacțiune psihică: de aceea în formula VI paranteza se întinde și peste factorii cari, în a V-a formulă, erau pe din afară.

Activitatea mentală în acest stadiu se servește de „un raport de concepte” ca de un instrument, pentru a ajunge la un răspuns mental, cerut de un act mental (C_m). Cu alte cuvinte, trecerea dela stadiul activității instrumentale la stadiul raționalității e o simplă *extindere* a formulei activității instrumentale, prin introducerea în viața psihică a acestui mod de acțiune.

§ 100. Conceptul deșteptat de o excitare din afara lumii psihice în loc să lucreze direct asupra celui care o să precedeze reacțiunea motrice, lucrează asupra lui, indirect, prin intermediul unui raport. Raportul acesta intermediar are legături de „eficiență” pe de o parte cu [62] unul, pe de altă parte eu celalt din factorii extremi, de aceea am exprimat activitatea mentală a acestui stadiu prin formula:

$$\begin{cases} C_m \rightarrow C_0 \\ C_0 \rightarrow R_0 \\ C_m \rightarrow R_0. \end{cases}$$

Care e dezvoltarea formulei:

$$[C_m (C_0 \rightarrow R_0) R_0]$$

în care pe R_0 l-am pus de două ori, deoarece din paranteza interioară ei nu e separabil ci paranteza reprezintă o sinteză a două elemente, într’un singur act de gândire.

Însemnând acest act de gândire prin W ca în § 98, pentruca elementele din care derivă să nu pară separabile, am avea formula:

$$(C_m \rightarrow W \rightarrow R_0)$$

în care, raportul W, – luat ca instrument al gândire e un act mental. El succedând lui C_m e cauzat de acesta și precedând pe R_0 îl cauzează pe acestalalt.

§101. După cum se vede din formula dezvoltată, orice raționament poate fi reprezentat printr’însa.

Primele acte mintale de acest fel, pe cari o specie de viețuitoare, în evoluția sa, începe a le efectua, pornesc (după probabilitățile pe cari le indică destinația pragmatică a gândirii) ca și în stadiul precedent, dela raportul de devenire – și anume: raportul W reprezentând o devenire *obiectivă*, sub orice formă: transformare ori producere.

De pildă ca următoarele:

Sâmburele îngropat $\left\{ \begin{array}{l} \text{devine} \\ \text{produce} \end{array} \right\}$ planta încolțită

sau:

Îngroparea sâmburelui $\left\{ \begin{array}{l} \text{devine} \\ \text{produce} \end{array} \right\}$ încolțirea plantei. [63]

sau:

Pătrunderea săgeții $\left\{ \begin{array}{l} \text{devine} \\ \text{produce} \end{array} \right\}$ moartea individului.

§ 102. O veche eroare, și azi acreditată încă destul e că generalizările s'ar fi făcând prin suprapunere de numeroase cazuri particulare.

Mai ales studiile de psihologie infantilă arată că mintea neformată, mintea în stadiu primitiv generalizează singularul cu particularitățile sale, pe când prin suprapunere se formează numai generalizarea științifică, conștientă și intenționată.

Copilul numește „tată” pe orice bărbat, nu pentru că stabilește o asemănare, ci pentru că nu distinge diferențele. Denumirea aceasta n'a generalizat-o la toți indivizii de aceeași specie ci o aplică la toți cei pe cari îi confundă.

Abia târziu, din necesitatea de limbaj și din sărăcia de vocabular, copilul va spune străinului „tată” refuzându-i totuși, atitudinea afectivă corespunzătoare. Aci, el întrebuințează acest termen cu înțelesul de: e un fel de „tată”.

E suficient însă, pentru mintea primitivă, să se fi produs un raport de devenire „w”, pentru că evocându-se din nou, acest raport să poată constitui o premisă care să pună în raport termenii extremi.

Termenii extremi în gândirea primitivă pot să fie nu numai decât concepte abstracte și despre lucruri absente simțurilor, ci – reprezentări actuale cu totul concrete: acest sâmbure, această săgeată, etc.

Astfel, luăm ca exemplu raportul de devenire:

Îngroparea sâmburelui $\left\{ \begin{array}{l} \text{devine} \\ \text{produce} \end{array} \right\}$ încolțirea plantei.

sau

Sâmburele (γ) $\left\{ \begin{array}{l} \text{devine} \\ \text{produce} \end{array} \right\}$ planta încolțită. (Q) [64]

Acest raport îl însemnăm prin w, sau, analitic:

$$\gamma \rightarrow Q$$

§ 103. Presupunem acum că, printr'o întregire progresivă, se efectuează un raționament între raportul de mai sus și ideea „alună”, α , (evocată actual de pildă grație unei percepțiuni corespunzătoare).

Vom avea operația sub formă sumară:

$$\alpha \rightarrow w \rightarrow Q$$

sau, analizând pe w:

$$\alpha \rightarrow (\gamma \rightarrow Q) \rightarrow Q$$

sau, în formula dezvoltată:

$$\begin{cases} \alpha - \gamma \\ \gamma - Q \\ \alpha - Q \end{cases}$$

Primul act e legătura dintre obiectul concret, prezent (stimulul: „aluna” – și raportul w adică integrarea gândirii „ α ” în gândirea w , – și anume în prima parte organică a lui w – (în y).

Atunci acest act s’ar exprima verbal:

Aluna e un fel de sâmbure ($\alpha \rightarrow \gamma$)

Acest act, însă, nu se oprește locului, ci evoluează se desfășoară, se integrează, căci W se va manifesta complet. Atitudinea mintală „aluna” s’a transformat devenind atitudinea „sâmbure” – și apoi se transformă mai departe amplificându-se în W . Această amplificare se exprimă prin sinteza:

Sâmburele (cuprinzând în el și aluna) *devine planta* (încolțită)

În sfârșit printr’o ulterioară transformare, sinteza aceasta se restrânge, degenerază, se concentrează într’un concept de gr. I din conținutul său: conceptul Q „planta” (născut din rezumarea lui W , la partea sa finală). [65]

Astfel, de fapt, raționamentul e un act unic pentru că e înflorirea (cum s’ar zice în limba franceză: „épanouissement”) progresivă a unei atitudini mintale. Continuitatea acestei progresiuni îi dă unitatea.

(Nu e mai puțin adevărat că, luat ca un tot distinct, raționamentul ca fenomen sufleteș e tot un fragment arbitrar din cursul vieții sufletești).

§ 104. Ajunsă ideea α să devină pe cale indirectă Q , legătura între cele două puncte rămâne stabilită și de aici înainte ideea α poate deveni Q fără intermediul W , conform principiului parcimoniei care (și în activitatea mintală ca și în cea motrice) scurtează drumurile reducând sinuozitățile mintale. De asemenea obiceiul, exercițiul, simplifică mișcările.

§ 105. Trecerea de la α la Q s’a făcut prin $\gamma - Q$, grație faptului că α a devenit γ și că γ devine de obicei Q (adică raportul $\gamma \rightarrow Q$ era un raport intrat în obiceiurile mintale ale individului) – cu alte cuvinte că, judecata:

„Sâmburele $\left\{ \begin{array}{l} \text{devine} \\ \text{produce} \end{array} \right\}$ planta” era cunoscută anterior.

Aceste două deveniri nu sunt de aceeași natură: devenirea „ $\alpha \rightarrow \gamma$ ” e un fapt pur psihic: numai atitudinea mintală α se transformă – (se „asociază” v. § 55) în γ , integrându-se cu ea, fără ca, obiectiv, o asemenea devenire să existe, fără ca obiectul „alună” să devină vr’odată obiectul *sâmbure*, în experiența sensorială.

Dimpotrivă, devenirea $\gamma \rightarrow Q$ e recunoscută de individ ca devenire reală, obiectivă.

§ 106. Individul, privind din punctul de vedere subiectiv, vede raportul $\gamma \rightarrow Q$ ca o devenire reală.

Psicologul, distinct de mintea individului studiat, constată că acest raport e un singur act: e imaginea însăși a transformării. [66]

Tot astfel, pe când în primul raport $\alpha \rightarrow \gamma$, din punctul său de vedere, subiectiv, individul nu vede decât o imagine, – psihologul, – din punct de vedere psihic, vede transformarea unei atitudini mintale într’alta.

O distincție analogă între punctul de vedere subiectiv și cel psihic a fost făcută și de Baldwin (Thought and Thing) și e cu totul indispensabilă.

Astfel în § 46 și celelalte din lucrarea de față, considerațiile noastre trebuiesc luate din punctul de vedere psihic căci din p. d. v. subiectiv ar fi lipsite de sens.

§ 107. Dacă α s’a pus în relație cu Q pe baza raportului de devenire a lui γ cu acest Q, atunci raportul cel nou stabilit între α și Q se menține ca valabil tocmai din acest punct de vedere: ca bazat pe un raport de devenire:

$$\gamma \rightarrow Q, \text{ e o premisă.}$$

Ea constituie statusul mintal (disponibil) în clipa excitării, în clipa apariției în conștiință a stimulului α .

Ea servește ca dată a problemei în vederea soluției cerute. Vom avea mai departe să insistăm și asupra celeilalte premise. Deocamdată remarcăm că la debutul fazei raționale, raționamentul având destinație pragmatică e, generalmente, luminat de o nuanță pe care psihologia clasică ar numi-o „voluntară”.

§ 108. Am văzut în § 20 cum cezura dintre excitare și reacțiune constituia un fel de deliberare: cuprinsul cezurei crescând, dezvoltându-se și devenind raționament, rolul său nu încetează deocamdată de a fi ceea ce era: o deliberare.

Deliberarea e procesul de rezolvare conștientă a unei probleme, procesul de creare conștientă a unui răspuns, a unei adaptări la o ’ntrebare.

Deliberarea e mai complicată decât cum o prezintă formula dela § 27, căci întrânsa intră și un alt mod de raționament. [67]

Modul de raționament în care rolul pragmatic, nuanța „voluntară”, se vedește mai mult e acela în care elementele se succedază cu oarecare inversare de ordine, și anume raționamentul finalist:

1. Pentru a avea o plantă – (trebuie) – îngroparea sâmburelui corespunzător.
2. Aluna e un sâmbure.
3. Pentru a avea planta ce face alune (trebuie) îngroparea alunei.

Acest raționament e o reacțiune mintală care caută să satisfacă o excitare, o nevoie, o pornire extra-mintală (corespunzând excitării c) anume: dorința de a avea planta care să facă alune. În vederea acestei necesități se începe deliberarea.

§ 109, Premisa întâia se reduce ia un raport simplu de tipul W. „Pentru a avea planta” e primul termen, reducându-se la *un* concept al *unei* acțiuni: „posedarea plantei”, îi însemnăm cu Q.

Al doilea termen, independent, e „îngroparea sâmburelui”, – îl însemnăm prin y .

Raportul de devenire, ca raport care nu există încă de dorit, – deci un raport virtual de devenire – se exprimă prin copula „trebuie” însoțită de un fel de corelativ

care o complinește anume: „pentru”. Corelativul acesta alipit de termenul întâi arată poziția inversă a factorilor din raportul de devenire: y devine Q .

După cum un film cinematografic se inversează pentru a fi proiectat, obiectivat, – deasemeni *virtualul* (cognitivul pur) suferă anumite inversări pentru a deveni *real* (act motrice). Printr’o atare inversare, judecata categorică exprimând implicit convingerea cu caracter universal că:

$$\text{„Sâmburele îngropat”} \left\{ \begin{array}{l} \text{devine} \\ \text{produce} \end{array} \right\} \text{ posesiune plantei”} - \quad [68]$$

iea oarecum: „poziția de atac”, iea poziția de proiectare, devine aplicabilă, transformabilă în act:

(pentru) posesiunea plantei – trebuie – îngroparea sâmburelui.

§ 110. Cum premisa a doua constă în raportul dintre sâmbure și alună: „un sâmbure e și alună” sau: „îngroparea sâmburelui” e „îngroparea aluneii” – (raport pe care-l vom însemna $\alpha \rightarrow y$ sau $y \rightarrow \alpha$) – concluzia conține o hotărâre care exprimă legătura dintre conceptul inițial, care traducea excitarea (nevoia ori dorința), și între planul actului sau proiectul care trebuie desfășurat de motricitate:

(pentru) posedarea plantei – trebuie alună îngropată.

Dacă aceste elemente de gândire din cari se constituie un proces de raționament finalist, (înglobate fiind aici și cele două momente extramintale: excitarea și reacțiunea) (aici: necesitatea sau dorința – și actul motrice), am voi să le sintetizăm într’o formulă totală – în ordinea desfășurării mintale, atunci:

Însemnând prin C dorința ori nevoia de a avea planta și prin R , actul însuși prin care individul ar îngropa alună, – formula va fi:

$$C[Q \rightarrow (y \rightarrow \alpha) \alpha] \rightarrow R$$

Aci paranteza corespunde pe deplin formulei dela § 103 și formulei generale dela § 100.

Deosebirea dintre formula de mai sus a activității raționale finaliste și a celei dela § 100 e că: în cea finalistă paranteza mică, interioară, e raportul de identificare între y și α , iar cel de devenire reese din totalul formulei, pe când în activitatea rațională, pur cognitivă, premisa exprimată în paranteza interioară e raportul de devenire, iar cel de identificare reese din totalul formulei.

În cel pur cognitiv, raportul de devenire $y - Q$ e împrejurarea pe care conceptul inițial α o găsește gata [69] făcută, așa că din punct de vedere psihic, aceasta e împrejurarea iar conceptul inițial α e cauza din care decurge deciziunea mintală.

În raționamentul finalist cauza mintală e conceptul inițial Q , împrejurarea e raportul de identificare $y - \alpha$ și din această cauză, în asemenea împrejurări, decurge efectul, hotărârea α , care se traduce în faptul A .

Astfel, puse față’n față, ambele formule constituie același proces, tot un raționament: însă cu întrebuițarea elementelor de gândire într’o ordine inversă; raționamentul finalist:

$$[Q \rightarrow (y \rightarrow \alpha) \rightarrow \alpha]$$

iar raționamentul cognitiv pur:

$$[\alpha \rightarrow (y \rightarrow Q) \rightarrow Q]^*$$

§ 111. Se ridică acum o întrebare la care vom răspunde în scurt.

Raționamentului finalist îi urmează o reacțiune motrice, grație tocmai „nuanței voluntare” pe care o capătă prin arătata inversiune, – dar atunci ce act poate urma direct din raționamentul cognitiv?

Răspunsul e că’n raționamentul cognitiv, termenii nu sunt dispuși în vederea hotărârii ce se va traduce în act motrice ci în vederea unei deciziuni care rămâne *mentală* și care poate avea de efect alte acte, tot mentale. Între actele mentale ce pot fi conduse astfel de un raționament pur cognitiv, poate fi și actul unui nou raționament, însă de data aceasta: „finalist” putând fi tradus în act motrice. [70]

Ceeace în raționamentul finalist e hotărârea sau deciziunea, – aceea, în raționamentul cognitiv e: concluzia, convingerea asupra concluziei.

Convingerea e o deciziune pur cognitivă.

Deciziunea e o convingere voluntară.

După cum în raționamentul finalist termenii sunt dispuși în vederea traducerii deciziei în act motrice, – tot astfel, în raționamentul pur cognitiv, termenii sunt dispuși în vederea utilizării convingerii despre concluzie, pentru efectuarea altor acte mentale, altor raționamente.

§112. Dat fiind că destinația originală a actului mental e biologică, pragmatică, urmează că raționamentele cari duc la o deciziune (deci la act motrice) sunt biologicește și geneticește anterioare celor cari duc la o *concluzie*.

Cele cognitive constituiesc un progres mental, progresul extrem: *Evoluția ascendentă a vieții psihice se rezumă* la o creștere a parantezei, adică o creștere a cezurei dintre excitare și reacțiune deci la o progresivă amânare a actului motrice. Un act motrice pregătit de o mai bogată și mai complexă înlănțuire de acte raționale – și o excitare mai *fecundă în urmări mentale* denotă, desigur, o corespunzătoare superioritate psihică.

§ 113. O chestiune de o deosebită importanță și care cere lămuriri, e chestiunea raportului $\alpha - y$ din raționamentul finalist sau $y - \alpha$ din raționamentul cognitiv pur.

În formula desvoltată și’n exemplele ce-o ilustrează raportul acesta îndeplinește rolul celei de-a doua premise și se constată ușor că e un raport de identificare.

În fiecare raționament una din premise trebuie să consistă într’un asemenea raport, creat ad-hoc, prin care se constată identitatea între două concepte, iar cealaltă premisă e un alt raport, fie de devenire, fie de altă [71] natură, în tot cazul aceasta nu e o premisă „ad-hoc” ci: *prestabilită*.

* Formulele scurte corespund mai mult adevăratei operații a raționamentului, căci concluzia nu e raționamentul însuși, ci o constatare a raționamentului, o formulă ea însăși sub care raționamentul, odată făcut, va fi utilizat în alte acte – mentale ori motrice.

Identitatea dintre conceptele premisei „ad-hoc” nu e însă absolută. Nu există două concepte absolut identice.

Din punct de vedere psihologic, (adică din punctul de vedere din care psihologul observă obiectiv viața sufletească în cursul ei) nici chiar „același” concept, apărând în minte de două ori, la oarecare interval, nu e *acelaș* cu adevărat: ci variază cât de puțin dela o evocare la alta. Numai individul, subiect, postulează identitatea acestor două evocări, considerându-le ca una și aceeași, care ar dispărea și ar reapărea.

De fapt, ele sunt două acte mintale diferite și nici odată nu s’au produs două acte perfect identice nici în lumea fizică, nici în cea psihică căci grație continuei schimbări universale, împrejurările genezei lor nu pot fi pe deplin aceleași.

Cu atât mai puțin conceptul α nu poate fi, în mod absolut, identic cu conceptul y .

Identitatea absolută a două concepte ar fi aceea care ar permite înlocuirea unuia cu celalt, în oricare împrejurare, – așa fel că: toate raporturile, toate consecințele cari ar fi decurs dintr’unui, să decurgă și din celalt fără vreo schimbare.

Identitatea lui α cu y e însă relativă: e o substituie provizorie numai în vederea unor anumite urmări, e un fel de „procură specială” pe care unul din factori o acordă celuilalt, permițându-i să-l înlocuiască. Astfel: *concluzia raționamentului nu e decât: premisa prestabilită în care un concept a fost substituit prin altul.*

Substituirea aceasta, făcută prin premisa ad-hoc e, ea însăși „ad-hoc” și lipsită de caracterul categoric și perpetuu pe care-l posedă premisa prestabilită. [72]

În raportul $y - \alpha$, identificarea „sâmburelui îngropat” cu „aluna îngropată” se face din punctul de vedere al rezultatului, al scopului: în vederea acestui scop: „dobândirea unei plante”, conceptele pot fi substituite deci apar ca identice.

Abia după confirmarea raționamentului călăuzitor (prin realizarea așteptării), identitatea relativă rămâne ca stabilită și categorică.

Când însă raționamentul se face pentru prima dată, premisa „ad-hoc” e o ipoteză. De fapt raționamentul nu poate fi considerat ca atare decât când se face pentru prima dată, când se creează. (Altfel e o simplă evocare memorială, repetarea unui act mintal care s’a mai făcut).

Astfel că raționamentul $Q \rightarrow (y \rightarrow \alpha) \rightarrow \alpha$ sau:

$$\left\{ \begin{array}{l} Q \rightarrow y \\ y \rightarrow \alpha \\ Q \rightarrow \alpha \end{array} \right.$$

se poate ceti astfel:

„Pentru Q trebuie y care, *dacă e identic* (din acest punct de vedere) cu α , poate fi substituit cu α ”.

Iar raționamentul $\alpha \rightarrow (y \rightarrow Q)$ se poate ceti:

Dacă α este identic cu y care produce (devine) Q , atunci α va deveni Q (va produce pe Q).

§ 114. Știința clasică a logiceii, nu știe de existența altor raționamente decât acelea în care raporturile dintre concepte se pot reprezinta prin trei cercuri de mărimi diverse, încrucișându-se sau atingându-se în anumite moduri. În toate

cazurile, judecățile sunt de aceeași constituție: singurele pe cari le cunoaște logica tradițională: judecățile de subsumare a conceptelor.

În exprimarea lor, copula „este” (tradițională și ea), nu lipsește niciodată. [73]

Cu atât mai mult logica nu va vedea în vr'o premisă a raționamentelor noastre o identificare, ci raportul $\alpha - y$ îl va considera tot ca un raport de subsumare (ca și pe $y - Q$).

Toate acestea decurg din considerarea atomistică („solidificatoare”) a vieții sufletești, manieră de a gândi simplistă și comodă, mult mai veche decât Herbart, – căci o găsim nu numai în asociaționismul lui Hume ci și în toate expresiile curente relative la viața psihică.

Dacă una din premise n'ar fi o identificare care să justifice substituirea nu s'ar putea scoate nici o concluzie când cealaltă premisă ar fi o judecată de devenire sau de producere.

Când spun însă: „aluna e sâmbure sâmburele devine plantă, deci aluna devine plantă” aici, aluna nu e considerată ca devenind plantă decât întrucât și în măsura în care între alună și sâmbure este o identitate sau după cum s'a spus de unii moderni: „dacă $\alpha - y$ și $y - Q$, atunci $\alpha - Q$ ” aici α nu e Q decât luat ca y , sau α , luat ca y , e Q .

Deci α , privit numai din punctele de vedere din care e identic cu $y -$ (din care deci poate substitui pe y) e: Q .

În α , raționamentul nu vede decât pe y și nu-l ia decât în calitate de y așa că premisa $\alpha = y$ e fapt reductibilă la $y = y$.

§ 115. În ambele raționamente factorul y e mediu și ca termen mediu, pentru a servi de intermediar între extreme, el se află în două raporturi deosebite, iar raporturile acestea nu se pot utiliza în vederea concluziei decât dacă y din prima premisă e identic cu y dintr'a doua. Așa că privind raționamentul sub această considerație, concluzia nu se poate scoate decât pe baza identității lui $y -$ termenul mediu din premisa întâia, [74] cu y , termenul mediu din a doua premisă, – adică:

$$y \text{ (exprimat prin } \alpha) = y \text{ (care devine } Q)$$

sau mai scurt :

$$y = y.$$

Egalitatea sau identitatea unui concept cu sine însuși constituie în logică cunoscutul principiu al identității.

Așa că într'un silogism aplicăm de două ori principiul identității: odată în premisa ad-hoc și altă dată pentru trecerea dela această premisă la cealaltă, sau viceversa.

Remarcă. Benno Erdmann obiectează că principiul identității: $a = a$ e un principiu factice deoarece identitatea reală se constată între două obiecte, nu între unul și același obiect repetat.

Dar y și iar y în curentul conștiinței (în raționament), fiind o repetare după un anumit interval nu e același act realmente, ci: două acte pe cari le privim ca identice

prin postulatul identificării sau cu termenul scolastic: al „ecceității”. (v. a noastră, Apr. Pragm. I. Elaborarea conceptelor § 40–42). (v. aici § 113.)

§ 116. Pe acest principiu despotice, pe această lege imuabilă a gândirii se reazimă valabilitatea silogismului.

Principiul identității face din cele două premise să decurgă concluzia în mod necesar, inevitabil, căci el de fapt, aduce toată justificarea de care concluzia are nevoie pentru a fi valabilă; el însuși e principiul rațiunii suficiente, redus la cea mai simplă expresie.

În analogie cu cele expuse în § 105 și după cum se poate vedea din faptul că elemente de gândire deosebite se înlănțuiesc ca identice, – nu e vorba în toate acestea de o identitate obiectivă a lucrurilor reprezentate prin concepte ci de o identitate pe care o presupune unitatea vieții psihice. Despre aceasta ne vom ocupa mai departe. [75]

§ 117. Aruncând o privire rezumativă asupra diferitelor forme de raționament vom căuta să sintetizăm rezultatele capitolului III cu cele ale capitolului V (prezent) – scoțând astfel și o clasificare a actelor rațiunii.

În primul rând distingem raționamentul finalist de cel pur cognitiv. În fiecare din acestea procesul făcându-se într-o anumită ordine a elementelor, cele două grupe le-am putea numi: *ordinea finalistă* și *ordinea cognitivă pură*.

În capitolul II am ajuns la concluziile:

1. Silogismul e o cauzalitate psihică.
2. Silogismul e deslegarea unei probleme, în care premisele constituiesc datele și operația de efectuat iar concluzia: rezultatul lor.

Faptul că aceasta e natura silogismului se evidențiază dela cea dintâi privire când luăm în considerare silogismul finalist.

Exemplele de silogism cognitiv pur pe cari le-am dat în acest capitol sunt cauzale, adică de acelea în care *premisea prestabilită* (pe care mintea o avea gata formată mai de demult) *era un raport de devenire*.

Dar silogismul poate prezintă mai multe varietăți, după cum premisea prestabilită poate fi de diferite feluri.

Astfel: sunt silogismele tradiționale a căror premisă prestabilită e un raport de subsumare sau tot de identificare (ca și cea ad-hoc) – exprimându-se prin copulă.

§ 118. S'a văzut în cap. III că raționamentele pur cognitive (pe cari le-am studiat acolo sub denumirea de silogism) sunt adevărate relații de cauzalitate psihică și, ca acte psihice, se elaborează prin succesiunea a trei faze: întrebarea, punctul de vedere și răspunsul.

Între diversele categorii de raționamente sunt și rezolvările de probleme – fie de orice natură ar fi – [76] având ca prototip pe cele matematice, iar tipul acestora e, „regula de trei”, – dar nu regula de trei simplă – ci una mai simplă decât ea, reducându-se la silogism. Pornim dela un exemplu:

Dacă arderea în oxigen a unu: volum de hidrogen produce patru grame de apă, – combustiuinea a 7 volume va produce 7×4 gr.

Deci, dacă $1 \rightarrow$ (produce) 4
atunci $7 \rightarrow (\quad , \quad) 7 \times 4$.

Avem aici a face cu niște raporturi de devenire între niște concepte cari la rândul lor sunt raporturi numerice* deci niște concepte de gr. II, aceasta însă nu împiedică de loc ca raționamentul să se efectueze în mod normal.

Să observăm că între termenii aceștia, cu toate diferențele lor, este ceva comun.

Atât 1 cât și 7 sunt unități și anume, unități de aceeași mărime: Unitatea e identică în 1 și în 7.

Deci reprezentând prin V unitatea de volum iar prin indicele din paranteză, termenul despre ale cărui unități vorbim, putem scrie:

$$V_{(1)} = V_{(7)}$$

adică: volumul pe care l-am luat de 1 ori e egal cu volumul pe care l-am luat de 7 ori.

Și atunci, $V_{(1)}$ producând 4, – despre fiecare V din 7 se poate spune acelaș lucru, – și atunci formula 7×4 e o concluzie scoasă din identitatea unității dintr'un termen, cu unitatea pe care celalt o repetă.

Cifra 1 reprezintă prototipul, regula generală; cifra 7 reprezintă cazurile particulare; astfel am putea pune raționamentul sub forma :

Fiecare V (din 7) = fiecare V (din 1). [77]

Fiecare V (din 1) \rightarrow (produce) 4 gr.

Deci fiecare V (din 7) \rightarrow (produce) 4 gr.

Ceeace urmează e o simplă sintetizare a acestui rezultat, prin punerea la un loc a tuturor volumelor reprezentate prin cifra 7 și a tuturor grupelor de câte 4 gr. corespunzând fiecărui volum; căci 7×4 înseamnă: „De fiecare unitate din 7, câte 4 gr.” – aceasta nefiind decât o exprimare diferită a concluziei:

$$V \text{ (din 7)} \rightarrow 4 \text{ gr.}$$

§ 119. Raționamentul regulei de trei simple se deduce direct din cel de mai sus, fiind mai complicat în aparență – deoarece cuprinde de fapt, două raționamente.

Presupunem cazul de mai sus, expus astfel:

Dacă arderea în oxigen a două volume de hidrogen produce opt grame de apă, combustiuinea a 7 volume va produce $\frac{7 \times 8}{2}$.

Considerând unitatea ca punct de plecare a raționamentului vom avea premisa I: $V_{(7)} = V_{(2)}$.

Aci, întâiul raționament trebuie să se întrerupă până ce se va ști cât produce $V_{(din 2)}$ adică fiecare unitate a lui 2. Intervine aici „reducerea la unitate”.

Dacă 2 produce 8, – fiecă $V_{(din 2)}$ va produce atâtea unități câte vor fi, în fiecare parte a lui 8 când pe acesta îl vom despărți în atâtea bucăți câte unități are 2.

Aceasta e de fapt o operație inversă celui dela primul exemplu și ea va fi sintetizată printr'o operație numerică inversă.

* Am arătat în „Elaborarea conceptelor” (§§ 64–70) că numerele sunt, de fapt, raporturi sau judecăți.

De aici, formula producției lui $V_{(\text{din } 2)}$ fiind aflată ea se va aplica mai departe așa că, dela premisa:

Fiecare $V_{(\text{din } 7)} = \text{fiecare } V_{(\text{din } 2)}$
 știindu-se că $V_{(\text{din } 2)}$ produce $\frac{1}{2}$ gr. urmează că

fiecare $V_{(\text{din } 7)}$ produce $\frac{1}{2}$ gr., sau, în formulă scurtă: $7 \times \frac{1}{2}$. [78]

§ 120. Astfel efectuarea soritului sau polisilogismului matematic nu e cu puțință decât având la bază recunoașterea egalității sau identității dintre unitățile componente ale termenilor extremi.

Termenii, trei la număr, ca și conceptele oricărui silogism, se găsesc într'un fel de raport de devenire sau producere: unul devine al doilea iar al treilea devine și el dar *numai în măsura în care* are ceva identic cu primul.

Identitatea stă între unitățile componente cari sunt de aceeași natură și aci urmează chestiunea exprimării și aprecierii raporturilor numerice.

Reducerea la unitate echivalează cu căutarea regulei generale, a prototipului, corespunzând premisei majore.

§ 121. În toate categoriile de raționament, ca fir conducător apare dominant principiul identității fără de care premisele n'ar avea nici o legătură între ele.

Și pentru că această identitate se poate aștepta ori când să fie desmințită – raționamentele în genere prezintă un caracter mai mult ori mai puțin: hipotetic. Numai reușita aplicării motrice a lor le acordă *pentru atunci* un caracter *categoric*.

CAPITOLUL VI

Convergența organismului și unitatea actului de atenție

§ 122. Biologia ne procură prețioase informații asupra actelor animale și de informațiile sale ne vom servi întru descoperirea originii unor anumite legi psihice.

Când, din masa protoplasmică și fără formă stabilă, a corpului, protozoarul, monocelular, întinde spre necunoscut prelungirile sale pseudopode, – cu toată inferioritatea organizației sale, o anumită unitate de acțiune se manifestă în această totalitate de mișcări. Curente centripete și centrifuge stăpânesc alternativ întreaga masă protoplasmică. De asemenea metacronia mișcării cililor la coelenterate e un fapt elocvent.

Dealtfel aceasta e o caracteristică „sine qua non” a tot ceea ce numim un organism: corelația mișcărilor.

La ființele de o organizare superioară, mișcările fiecare în parte pot apărea ca destinate unor scopuri fragmentare distincte, dar și aci avem a face cu o fragmentare arbitrară ca toate cele pe cari le face mintea. De fapt toate mișcările separate dețin între ele unitatea totală a organismului și nu există între ele o soluție bruscă de continuitate – atâta vreme cât avem a face cu *un* singur *individ*.

Corelația funcțiilor fiziologice, rolul atât de hotărâtor al funcțiilor fiziologice glandulare pe care fiziologia îl descopere cu o progresivă minuțiozitate sunt tot atâtea dovezi despre unitatea *atitudinii* unui individ. [80]

Toate mișcările la un loc constituiesc atitudinea sau actul total, dintr'un anumit moment, al individului, – acesta e statusul său general, și: numai totalitatea sa unitară poate procura explicația totalității unitare a stăutului următor.

Cum nici o mișcare a organismului individual nu se produce în mod cu totul independent de celelalte, toate actele de adaptare câte se produc simultan păstrează o anumită convergență, mal mult ori mai puțin manifestă.

§ 123. Astfel și psihologia experimentală ne aduce, astăzi, ia cunoștință convergența generală a întregului individ spre obiectul de atenție. Manifestarea acestei convergențe crește eu intensitatea atenției.

În fața unui obiect de spaimă – de pildă – ochii se îndreaptă spre obiect, sprâncenele se încruntă parcă spre a fixa imaginea între pleoape, gâtul se încordează, corpul se apleacă înainte și, progresiv, o întreagă încordare cuprinde întreg organismul. Până și funcțiunile viscerelor se modifică în consecință. Dar, totodată, din toate impresiunile sensoriale ce bat, prin nervii periferici și ai vieții organice, – „la poarta conștiinței”, individul nu alege și nu percepe decât pe cele ce vin – spațial sau conceptual – din direcția obiectului de spaimă. Funcțiunea evocării memoriale nu mai procură minții nici un fel de imagini în afară de cele ce pot sta în legătură cu acest obiect.

Astfel în momentul atențiunii intense, convergează atât atitudinea corporală cât și cea mintală spre o anumită țintă.

§ 124. Activitatea mintală decurge genetic din activitatea motrice: Formulele și legile generale ale motricității se găsesc repercutate în viața psihică.

Convergența organismului, alcătuind unitatea atitudinii [81] motrice se repercutează în activitatea mintală ca unitate a actului de atenție.

Atenția (sive: conștiința) are o singură atitudine într'un anumit moment. Cu alte cuvinte: conceptul atenției e unul și același într'un anumit moment.

Într'o aceeași atitudine a atenției pot fi global cuprinse diverse acte mintale de detaliu, – de ex.: mai multe elemente sensoriale contopite, dând percepțiunea unui obiect real sau concepțiunea unui obiect de imaginație. Două concepte pot fi gândite simultan dar sintetizate, puse în raport ca un singur act mintal.

Numai negațiunea unui concept nu poate fi gândită simultan cu afirmația sa, căci s'ar presupune că atenția (conștiința, psihicul, indiferent cum i-am spune subiectului) ar avea două atitudini în același timp – că atenția s'ar îndreptă simultan în două direcții opuse.

Legea generală a convergenții și unității de direcție în actul motrice o găsim în viața psihică, repercutată ca lege a unității actului de atenție* și din această unitate decurge ceeace logica formală a numit: principiul identității și al contradicției. Ambele aceste principii, departe de a fi diferite sunt exprimarea aceleiași proprietăți psihice.

* Nu în sensul că două idei nu pot fi gândite simultan ci: că o idee nu poate fi afirmată și negată în același timp.

§ 125. Cunoscuta formulă:

$$a = a$$

se traduce prin: o atitudine mintală afirmă tot ceea ce se cuprinde într'însa, deci: nu cuprinde ceea ce nu afirmă. Deci: ceea ce nu se cuprinde într'o atitudine mintală, aceea e negațiunea ei însăși.

Enunțarea aceasta e, cu alte vorbe, însuși principiul contradicției: despre aceeași noțiune nu se poate afirma și *a* și *non-a*. [82]

Noi numim mai cu preferință acest principiu: al necontradicției, căci e o pornire firească și primordială a psihicului de a evita contradicția, e „oroarea” de contradicție.

Principiul identității e un alt mod de a exprima pe acel al necontradicției.

§ 126. Originea aceluși principiu la care se reduce în ultima analiză acel al rațiunii suficiente, originea principiului care constituie justificarea și resortul raționamentului, originea și natura principiului identității se lămurește prin înrudirea sa cu acel al convergenței atitudinii motrice spre o aceeași direcție.

În scurt, „activitatea mintală, psihică e virtualitatea celei motrice iar principiul unității actelor de atenție (atenția fiind totalitatea actelor de conștiință deci atitudinea totală a minții dintr'un moment), *principiul identității și al contradicției, e manifestarea virtuală a convergenței din atitudinea motrice*”.

Natura apriorică a principiului identității și necontradicției se explică deci prin descendența activității psihice din cea motrice și prin destinația pragmatică a activității psihice.

Activitatea psihică apărând ca un mugur al activității motrice și decurgând dintr'însa, îi păstrează legile și caracteristicile ei generale – cum am văzut de pildă în cazul „subschematizării”.

Fiecare atitudine a atenției (conștiinței) e unică și sintetizatoare după cum unică și convergentă e întreaga atitudine motrice.

Astfel, departe de a fi produsul experiențelor individuale și totatât de departe de a fi produsul „experiențelor ereditare” (horribile dictu!) principiul identității și al necontradicției, bază a principiului rațiunii suficiente și deci: frâu al gândirii, al cugetării: e înnăscut, aprioric, pentru că decurge, odată cu întreg psihicul, din legile motricității.

NOTA REDACȚIEI. Ultima parte din reeditarea lucrării de față va apărea în numărul viitor al „Revistei de filosofie”.

Paginația originală se regăsește în paranteze drepte, în text. Notele de subsol aparțin autorului. A fost păstrată ortografia ediției din 1922.

Textul prezentei reeditări a fost cules și îngrijit de Victor Emanuel Gica.